

İŞGAL İLE İSTİKLÂL ARASINDA ANADOLU'DA BİR İNGİLİZ CASUSU: MUSTAFA SAGIR

Salih KIŞ*

Özet

Millî Mücadele döneminde, Ankara Hükümeti, düşman ordusuyla mücadele, iç isyanları bastırma, İstanbul yönetimini etkisizleştirilme gibi çabaların yanı sıra casuslarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu casuslardan biri de İngiliz Gizli Servisi hesabına çalışan Hintli Mustafa Sagir'dir. İngilizler, Sagir'den istihbarat elde etmenin yanında Afgan Emir'ine ve Mustafa Kemal'e karşı tertiplenen suikastlarda da faydalanmışlardır. Afgan Emiri ölürken, Mustafa Kemal olaydan haberdar olmuş ve suikast önlenmiştir. Sagir, İstiklâl Mahkemesindeki yargılamada İngilizler hesabına çalıştığını itiraf etmiştir. Sonuçta idamına hükmedilmiş ve Ankara Karaoğlan Çarşısında asılarak öldürülmüştür. Bu çalışmada İngiliz casusu Mustafa Sagir'in faaliyetleri ve yargılanması olayı üzerinden Millî Mücadele'nin bir dönemine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Sagir, Casus, Millî Mücadele, Mustafa Kemal, İngiltere

A BRITISH AGENT IN ANATOLIA BETWEEN OCCUPATION AND INDEPENDENCE: MUSTAFA SAGIR

Abstract

During the National Struggle, the Ankara Government, fought against enemy army, it tried to repress the internal revolts, trying to counteract the İstanbul administration (government?) furthermore, it had to tackle with spies too. One of these spies was Indian Sagir which worked for the British Secret Service. Along side Mustafa Sagir, the Brits took use of the planned attentats against the Afghan Emir and M. Kemal. When the Afghan Emir got killed, Mustafa Kemal acquainted with this plan and the attentat was hindered. Mustafa Sagir confessed in the Independence Court of Law that he had worked for the Englishmen. As a consequence of this, he got death penalty and was hung at the Ankara Karaoğlan Market Place. In this article, we will try to throw a light on an era of the National Struggle Period the activities through the trial process of the British spy Mustafa Sagir.

Key Words

Mustafa Sagir, Spy, National Struggle, Mustafa Kemal, England/Great Britain.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. salihkis60@hotmail.com

GİRİŞ

Devletlerarası ilişkilerde askerî ve diplomatik mücadelede üstünlük sağlamanın yollarından biri de casusluktur. Arapça gizlilik manasına gelen *hafa* kelimesinden türetilen hafiyelik, casusluğun eş anlamlısıdır¹. Casuslar, hüviyetini belli etmeksizin gizli işler hakkında bilgi toplayan ve ilgililere bildiren kişilerdir.

Casusluk ve istihbarat, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamasından günümüze kadar, tarihin hemen hemen her döneminde görülmüştür. Önceleri yalnız düşman kuvvetlerinden korunmak için askerî otoriteler tarafından yürütülen istihbarat faaliyetleri, daha sonraları, iktisadî ve ticarî alandan günlük hayata kadar yaygınlaşmıştır.

Başlangıçta birçok ülke tarafından önemsenmeyen hatta ihmal edilen bu faaliyet, zamanla önem kazanır. İstihbarat birimlerinin görevi, varlıklarını korumakla yükümlü oldukları milletler adına düşmanın amacını önceden öğrenmek ve buna göre tedbir almaktır. Devletler, bu şekilde savaş sırasında malzeme ve insan kaybını asgarî düzeye indirmek ister. Bu da casusların düşmanın savaş planları ve silahları hakkında bilgi toplamasıyla mümkündür. Sağlayacağı bu yararlar casuslar, savaşlarda bazen cephedeki ordulardan daha kıymetli olabilir. Öyle ki, Napolyon, "*Lanetli, fakat erişilmez bir kahramanlık eylemi olan casusluk her yanıyla ne süvarilerin ne de topçuların etkinlikleriyle ölçülemeyecek bir değerdedir. Bir casus yerinde ve zamanında cepheye ki binlerce askere denktir.*" diyerek casusluğun ve casusların önemine işaret etmiştir². Ancak casusların ve casusluğun öneminin tam olarak anlaşılması için insanlığın görmüş olduğu iki büyük savaştan ilki olan I. Dünya Savaşı'nı beklemek gerekecektir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketi aleyhinde yerli ve yabancı birçok casus faaliyetlerde bulunmuştur. Genellikle İstanbul'da faaliyet gösteren casuslar, Ankara Hükümeti ve taraftarları hakkında İtilaf Devletlerine istihbarat sağlamışlardır³. Casusluk faaliyetlerinin İstanbul merkezli olmasının nedeni; İstanbul'dan Millî Mücadele hareketine mühimmat, insan, para ve bilgi sevkiyatının önüne geçilmek istenmesidir⁴. Bu nedendir ki, İngiliz gizli servisine çalışan casuslar, özellikle İstanbul'un Anadolu yakasında faaliyet gösteriyor, sahte evraklarla Kuva-yı Millîyeciler arasına sızıyor ve elde ettikleri bilgileri İngilizlere ulaştırıyorlardı⁵. Bu şekilde Anadolu'ya geçen casuslar Millî

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, MEB. Basımevi, İstanbul 1983, s. 704.

² Servet Aşar, "Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesindeki Aşiretler ve Casusluk Faaliyetleri", *Askerî Tarih Bülteni*, XXVII/52, Ankara 2002, s. 129.

³ Mesut Aydın, *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 43.

⁴ İngilizlerin, İstanbul konsoloslugu casusluk faaliyetlerinin merkezidir. Anadolu hareketine karşı yürütülen bütün çalışmalar bu merkez tarafından planlandı. Bu casusluk faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer bir birim de İngiliz Muhipler Cemiyeti'dir. Bkz. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 81; Celal Bayar, *Bende Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, C.VII, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 89.

⁵ Ergun Hıçyılmaz, *Bozkurt Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yayınları, İstanbul 1997, s. 149; Osman Özsoy, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 311-312.

Mücadele hareketine destek olacaklarını söyleyip⁶, Ankara Hükümeti'nin itibarını kazanmaya çalışıyorlardı⁷.

Casusluk faaliyetleriyle yetinmeyip Millî Mücadele hareketini yıpratma çabalarını daha da ileri götüren İngilizler⁸, Ankara'nın gücünü zayıflatarak otoritesini sarsmak amacıyla, Anadolu'da önemli şahsiyetlere karşı suikast tertip ettirmek ve çeşitli yerlerde halka paralar vaat ederek onları millî harekete karşı isyana teşvik etmek suretiyle memlekette karışıklıklar çıkartmak gibi, Millî Mücadele aleyhindeki bir takım faaliyetlerin planlanması işini de içine alacak şekilde genişletmişlerdir⁹.

A. HİNDİSTAN'DAN ANADOLU'YA KADAR MUSTAFA SAGİR'İN CASUSLUK FAALİYETLERİ

Mustafa Sagir, Hindistan'ın Peşaver¹⁰ şehrinde dünyaya gelmiştir. İngilizler, Hindistan'ın çeşitli yerlerinden her beş yılda bir birkaç Hintli çocuk ayırır, bunları hükümet adına eğitmek üzere İngiltere'ye gönderirlerdi. Mustafa Sagir'i de henüz 10 yaşında iken seçip İngiltere'ye götürmüşlerdi. Londra'nın küçük bir kasabasında özel bir okulda okutulmuştu¹¹. Oxford Üniversite'si sınavlarına çalışarak buraya bağlı Lincoln Koleji ve ardından da Cambridge Üniversitesi'ni bitirmişti.

İngiliz Gizli Servisi tarafından büyük bir özenle yetiştirilen Mustafa Sagir, kültürlü, tecrübeli, cesur bir kişilikti. Sagir İngilizceden başka Arapça, Farsça, Almanca ve Türkçede bilirdi. Esasen böyle her bakımdan tam bir profesyonel bir casus olduğu için İngilizler bilhassa önemli görevler için birçok kişi arasından onu seçmişlerdi¹². Casus olarak yetiştirilen ve İngiltere Krallığı için hayatını feda edeceği-

⁶ Ankara Hükümeti'ne yardım etmek istediğini söyleyerek, Kastamonu'dan Ankara'ya geçmesine izin verilen bir casus da Tefvik'tir. Tefvik, burada Levazım Daire Başkanı Lütfü Bey'le görüşmüş, pek ikna olmayan Lütfü Bey durumu, Savunma Bakanı Fevzi Çakmak'a bildirmiştir. Tefvik, silâhları İstanbul'da ki, Fransız Deniz Ataşesi vasıtasıyla getireceğini söylemesi, yetkilileri şüphelendirmiş, onlar da; savaş halinde bulunan bir ülkenin askeri görevlisinin bu işi nasıl olup ta yapabileceğine inanmamışlardır. Tefvik'le görüşme yapılırken polisler de Tefvik'in kaldığı otel odasını kontrol etmişler ve onun bir casus olduğunu ispatlayan not defterini bulmuşlardır. Ankara Hükümeti tarafından yakalanan, casus Tefvik hakkında soruşturma başlatılmıştır. Yozgat Tabur Komutanlığı'ndan gelen haberlerden Tefvik Bey'in I. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da İngilizlere esir düştüğü anlaşılmıştır. Zaten Filistin Cephesinde görevli subay iken nöbet noktasını geçip İngilizlere teslim olduğunu bildiği, kendisine kesinlikle inanılmaması gerektiği ve casus olduğu bildirilmiştir. Ankara İstiklâl Mahkemesi 20 Ekim 1920 tarihinde Tefvik'e, İngilizler adına casusluk yapma suçundan dolayı idam cezası vermiştir. 21 Ekim 1920 tarihinde asılarak idam edilmiştir. Bkz. Ergun Hiçyılmaz, *Casusluk Örgütleri*, s. 154.

⁷ Kuvay-ı Millîye'ye hizmet amacıyla oluşturulan gizli grupların kendilerine mahsus mühür ve amblemleri vardı. Ancak grup içinde meydana gelen sızmalar sonucu bu mühür İngiliz İstihbaratının eline geçmiş ve İngilizler hesabına çalışan çok sayıda casus İngiliz Gizli Servisi tarafından Anadolu'ya sevk edilmiştir. Bkz. Osman Özsoy, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, s. 401.

⁸ Gotthard Jaeschke, çev. Cemal Köprülü, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 49.

⁹ Cengiz Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 161.

¹⁰ Peşaver şehri bugün Pakistan toprakları içerisinde. Pakistan, 1947 yılında Hindistan'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. Bu tarihe kadar Peşaver şehri Hindistan toprakları dâhilindedir.

¹¹ Esat Arslan, "1921 Yılı İlk Yarısında Türk, Fransız-İtalyan Yakınlaşması Karşısında İngiliz Politikası ve Mustafa Sagir Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 192.

¹² Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Ercan Matbaası, İstanbul 1964, s. 142.

ne yemin eden Mustafa Sagir¹³, dört yıllık eğitimin ardından diplomasını alarak Hindistan'a dönmüştü.

Mustafa Sagir, Hindistan'daki kısa memuriyetinin ardından, İngiliz Gizli Servisi tarafından Londra'ya çağırılmıştır. Kendisine verilen görevler gereği, İngiltere'nin menfaatleri adına ilk görev yeri olan İsviçre'nin yanında Almanya, İran, Irak, Mısır, Afganistan ve Türkiye'de de casusluk yapmıştır¹⁴.

İsviçre, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Türkiye hakkında bilgi toplamak için stratejik bir noktada bulunmasından dolayı İngiltere'nin Avrupa'da ki en önemli casusluk merkezlerinden biriydi. Mustafa Sagir, bu amaçla, öncelikle İsviçre ve Almanya'ya gönderilmiştir. İsviçre'de Türklerle temasa geçen Sagir, bu ülkede Seyit Ali Bey ismini kullanmıştır¹⁵. Burada özellikle parayla satın aldığı kişileri Almanya ve Türkiye'ye göndermek suretiyle nifak çıkarmaya gayret etmiştir. Bu şekilde satın alınan kişilerden birisi de öğrenim görmek için İsviçre'ye gelen İstanbullu Bekir Sıtkı'dır. İstanbul Maarif Nezareti tarafından İsviçre'ye gönderilip daha sonra para gönderilmemesinden dolayı zor durumda bırakılan bu talebe, Mustafa Sagir'le tanışarak, İngiltere hesabına çalışmayı kabul etmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Bekir Sıtkı, bir yandan İstanbul'da, Türk ve Alman subaylarının arasını açmak için yazılar yazmış, diğer yandan da şifreli mektuplarla İstanbul'daki gelişmelerden Mustafa Sagir'i haberdar etmiştir¹⁶.

Mustafa Sagir'in bir diğer görevi de Almanya'daki Hintli öğrencileri takip etmektir. 1912 yılının başlarında Almanya'da eğitim gören Hintli bir talebe, Hindistan'ın İngiliz yanlısı Peşaver Valisine suikast düzenleyerek öldürmüştür. İngiltere, suikastın ardından Hindistan'dan eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrencileri takip altına almıştır. Bu nedenle Almanya'nın Heidelberg kenti Hintli öğrencilerin yoğun olarak yaşadıkları bir yer olması nedeniyle İngiltere'nin dikkati buraya çevrilmiştir. Mustafa Sagir, buradaki casusluk faaliyetlerini bir felsefe doktora öğrencisi sıfatıyla yürütmekle görevlendirilmiştir¹⁷. Almanya'da ki Hintli öğrencilerin İngiltere için bir tehlike arz etmeyeceği kanaati hâsıl olunca Mustafa Sagir geri çağırılmıştır.

Mustafa Sagir, Almanya görevini başarı ile tamamladıktan sonra İngiltere tarafından İran'ın Şiraz Konsolosluğundaki yeni görevine gönderilmiştir. Burada çıkardığı Yehad Gazetesi ile İngiliz sempaticizliğini arttırmaya çalışmış ve İngiltere menfaatlerini korumak adına rüşvet dağıtıp yandaşlar edinmiştir¹⁸. Bütün bu

¹³ Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, (1920-1927)*, İleri Kitabevi, İzmir 1995, s.67; Mustafa Sagir, İngiltere Hükümeti tarafından okutulmak üzere Londra'ya götürüldüğünü, bütün masraflarının Hint Hükümeti tarafından ödendiğini, İngiliz Hükümeti ile Hint Hükümetinin aynı şeyler olduğunu ve ismen farklı olduklarını söylemiştir. Oxford Üniversitesi'ne devam ettiğini buradan mezun olduğunu ve ayrıca İskoçya'da iki yıl daha okuduğunu ifade etmiştir. Bkz., *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 186, (16 Mayıs 1921), s. 1; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Der. Hulusi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 394.

¹⁴ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:205, (7 Haziran 1921), s. 1.

¹⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:192, (23 Mayıs 1921), s. 1.

¹⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:192, (23 Mayıs 1921), s. 1.

¹⁷ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:188, (18 Mayıs 1921), s. 1.

¹⁸ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:189, (19 Mayıs 1921), s. 1.

hizmetleriyle Mustafa Sagir, İngiltere'nin en gözde casusları arasına girmeyi başarmıştır.

İran'da ki görevinin ardından İngiltere'ye geri dönen Mustafa Sagir, 1913 senesinde yerine getirmiş olduğu görevlerinden dolayı ödüllendirilmiş, İngiltere Hariciye Nezareti'nin İran, Afganistan, Hindistan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu şark masasında bir göreve tayin edilmiştir. Ancak bu görevinden 1913 senesi Ağustos ayında ayrılmış, Hindistan Genelkurmayı'na bağlı istihbarat dairesinde görevi yurt dışındaki Türklerden sorumlu büroda yeni görevine başlamıştır. Bu istihbarat dairesinden para alan Miralay Sadık Bey ve Selahaddin Bey İngilizler hesabına çalışıyordu¹⁹. İngiltere, Mustafa Sagir'i Hintli olmasının yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça bilmesi ve daha önceki başarılı hizmetleri nedeniyle Ortadoğu bölgesindeki casusluk görevlerinin başına getirmeyi düşünüyordu.

Mustafa Sagir'in casusluk görevindeki dönüm noktalarından biri de Afganistan Emiri Habib El Han'a karşı tertip ettiği suikasttır. Sagir, bu süreçte Ali Müstear ismiyle hudut komisyonunda görevli olarak Afganistan'a gitmiştir. Komisyonun başında İngiliz istihbarat teşkilatının en önemli yetkililerinden biri olan Albay Nelson vardı. Afganistan-Almanya yakınlaşmasının engellenmesine çözüm bulmak amacıyla Afgan Emiri ile bir görüşme yapmak²⁰, anlaşma sağlansın veya sağlanmasın Afgan Emiri'ne suikast yapmakla görevlendirilmişlerdi²¹. Sagir, top rak vaadiyle kandırıldığı Haydar isimli bir Afganlıyı suikastı gerçekleştirme için ayarlamış ve bu işe 50.000 İngiliz Sterlini ayrılmıştır. Zira bu sıralarda İngiltere, Afganistan'da, kendisine karşı giderek büyüyen bir muhalefetin oluşmakta olduğunu endişeyle takip ediyordu ve bu durumun bölgedeki hâkimiyetine darbe vuracağı endişesini taşımaktaydı. Durumu kontrol altına alınabilmesi için Afgan Emiri'nin öldürülmesi gerekmekteydi. Neticede suikasttan sonra tutuklanan hudut komisyonu üyeleri, İngiltere'nin devreye girmesiyle serbest bırakılıp, sınır dışı edildiler²².

B. MUSTAFA SAGİR'İN ANADOLU'DAKİ CASUSLUK FAALİYETLERİ

Mustafa Sagir, Millî Mücadele başlayınca İngilizler tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Hint Müslümanlarının temsilcisi sıfatıyla Anadolu'ya gelen Mustafa Sagir Millî Mücadele'yi yozlaştırmak²³, Ankara'nın ahvali hakkında teferruatlı bilgiler toplayarak İngilizlere ulaştırmakla görevliydi. Ankara Hükümeti'nin, İslâm dünyasında büyük nüfuz sahibi Şeyh Sunusi ile temasa geçmesi üzerine bu yakınlaşmanın Müslüman sömürgelerinde yeni bir başkaldırı hareketi doğuracağından endişelenen İngilizler, bu durumun önlemek için Mustafa Sagir'i görev-

¹⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:187, (17 Mayıs 1921), s. 1.

²⁰ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:190, (20 Mayıs 1921), s. 1.

²¹ *Anadolu'da Yeni Gün*, Nu:248, (6 Haziran 1921), s. 1.

²² *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:191, (22 Mayıs 1921), s. 1.

²³ Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 67.

lendirmişlerdi²⁴. Bütün bu görevlerinin yanında İngilizlerin, Mustafa Sagir'den bekleedikleri en önemli hizmet, Türk Kurtuluş Savaşı'nın önderi olan Mustafa Kemal Paşa'yı bir suikastle bertaraf edip, Millî Mücadele hareketini etkisiz hale getirmesiydi.

İngilizler, Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmek için Mustafa Sagir'i 1920 yılının Mayıs ayı sonlarında Ayren Dok zırhlısı ile gizlice İstanbul'a gönderdiler. İngiliz Sefaret'i'nde Albay Nelson ve maiyetindeki gizli teşkilat mensuplarıyla temaslarda bulunup, talimat ve direktifler aldıktan sonra, İngilizlerden kaçan ve onlara düşman bir Hint Hilafet Komitesi Murahhası hüviyetini alan Mustafa Sagir²⁵, İstanbul Şehzadebaşı'ndaki evinde Türk ve Hint Uhuvveti İslamiye adlı bir cemiyet kurmuştur²⁶. Cemiyetin sürekli ziyaretçileri arasında, Erkânı Harp Subayı Filibeli Ali Bey, Millî Müsellah Kuvvetlerinden Yüzbaşı Emin Bey ile Kaymakam Muğlalı Mustafa Bey vardı. Mustafa Sagir, bu cemiyet vasıtasıyla Anadolu'ya silâh kaçırın Mustafa Kemalci örgütlerin önde gelen kişileri ile tanışmayı amaçlamıştır²⁷. Neticede kısa sürede Ankara Hükümeti adına İstanbul'da görev yapan kişi ve kuruluşların güvenlerini kazanarak²⁸, Ankara'ya gitme planlarını uygulamaya koymuştur²⁹.

Mustafa Sagir, İngilizlerin kontrolünde olmayan bir yol güzergâhını takip ederek, önce Bulgaristan'a ardından da İnebolu üzerinden Anadolu'ya geçmeyi planlamıştır. Bu şekilde İngilizlerden kaçmak istediği izlenimi vermeye çalışmıştır. Planının ikinci aşaması, İstanbul'dan Bulgaristan'a geçerken, Karadeniz'de Yunanlılara yakalanıp, Atina'ya götürülüp, daha sonra İstanbul'da İngilizlere teslimini içermektedir. Böylece büründüğü Hintli mücahit kimliği daha da belirginleşecektir. Mustafa Sagir, İstanbul'da İngilizler tarafından tutuklanıp, Arapyan Hanı'na getirilip, burada 17 gün kaldıktan sonra yine plan gereği serbest bırakılmıştır. Bu olaylardan sonra Anadolu'ya silâh kaçırın gizli örgütlerdeki Türk dostlarının yardımıyla 28 Kasım 1920'de Anadolu'ya geçirilmiştir³⁰. İstanbul'daki Ankara Hükümeti yanlısı gruplardan bir tanesi, Hint Hilafet Komitesi azası Mustafa Sagir adlı birinin, Hint Müslümanlarını temsil sıfatıyla Anadolu'ya geçtiğini Ankara'ya bildirmiştir³¹. Böylece Ankara Hükümeti, Bahri Cedid vapuru ile İnebolu'ya gelen Mustafa Sagir'e her türlü kolaylığın gösterilmesi için buradaki yetkililere emir

²⁴ Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Âlemi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967, s.30.

²⁵ Feridun Kandemir, *Bozguncular ve Casuslar*, s. 143.

²⁶ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, Hatıraları Kaleme Alan Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996, s. 253.

²⁷ Ergun Hiçyılmaz, *Casusluk Örgütleri*, s. 156.

²⁸ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Genel Kurmay Basimevi, Ankara 1993, s.5; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 253.

²⁹ Mustafa Oral, "Velihaht Abdülmeçit'in Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXII/61, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 289.

³⁰ Feridun Kandemir, *Bozguncular ve Casuslar*, s. 143.

³¹ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, s.392; Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.79; <http://www.mit.gov.tr/tarihce/ekler/ek-nu14.html>, 23.01.2009.

göndermiştir³². Mustafa Sagir, burada gerek ahali ve gerekse hükümet erkânı tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış, bir müddet burada misafir olarak kaldıktan sonra, 2 Aralık 1920'de Kastamonu'ya geçirilmiştir³³.

Mustafa Sagir, Kastamonu'dan da 11 Aralık 1920 tarihinde Ankara'ya gelmiş, Kılıç Ali Bey'in başkanlığında bir heyet tarafından Çankırı kapı civarında karşılanarak³⁴, Mustafa Kemal ile görüştürülmek üzere Büyük Millet Meclisi binasına getirilmiştir. Görüşmenin ardından Hürriyet Oteline yerleştirilmiştir. Diğer taraftan Mustafa Sagir, Ankara'da, gazetecilere; Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmenin çok verimli geçtiğini, kendisinin Ankara Hükümeti'ne elinden geldiğince yardım edeceğini, bütün dünyaya Türk milletinin haklı davasını anlatacağı şeklinde beyanat vermiştir³⁵. Böylece Millî Mücadele taraftarı bir mücahit olarak ılımlı mesajlarla, insanların güvenini kazanıp taraftar toplamaya başlamıştır.

Bu beyanatın ardından Ankara'da ikili temaslarda bulunmaya başlamış, öncelikle Yeni Gün Gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey'le bir görüşme yaparak, Ankara'da Urdu diliyle bir gazete çıkarmak istediğini ifade etmiştir³⁶. Bununla birlikte Dâhiliye Vekili Adnan Beyle yaptığı görüşmede, Hintli Müslümanlar tarafından Millî Mücadele'ye yardım amacıyla toplanan paralardan bahsederek, güven vermeye çalışmıştır.

Yaptığı görüşmelerin ardından beklentisinin aksine şüpheleri üzerine çeken Mustafa Sagir, Adnan Bey'in emriyle takip edilmeye başlanarak, bu süreçte göz hapsinde bulundurulmuş³⁷, görüştüğü kişiler ve faaliyetleri rapor edilmiştir³⁸. Sagir, takındığı Hintli mücahit kimliği ile Ankara izlenimlerini, Hindistan'daki Hint Hilafet komitesine bildirmek için Dâhiliye Vekâleti'nin yardımını talep etmiştir. Kendisine, Dâhiliye Vekâleti vasıtasıyla mektuplarını gönderebileceğinin söylenmesi üzerine; Ankara Hükümetine güven vermek amacıyla zarflarını kapatmadan mektuplarını teslim etmiştir³⁹. Sagir'in mektuplarını İstanbul'daki yardımcısı Ferit Cavit, İngiliz Gizli Servisi üyesi olan Albay Nelson'a ulaştırıyordu⁴⁰. Kendisinden şüphe duyulması nedeniyle Sagir'in mektupları incelenmiş, mektuplarında Ankara Hükümetine destek veren Hintli Müslüman'ın varlığına ve Alman bulunmayışına dair ifadeleri dikkat çekici bulunmuş, mektupları sansüre tabi tutulmuştur. Bu ifadeler nedeniyle Dâhiliye Vekili Adnan Bey ve yakın çevresinde Mustafa Sagir'in casus olabileceği ile ilgili ciddi şüpheler oluşmaya başlamıştır⁴¹.

³² Enver Behnan Şapolyo, *Millî Mücadelenin İç Âlemi*, s. 29.

³³ Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, s.79; <http://www.mit.gov.tr/tarihce/ekler/ek-nu15.html>, 23.01.2009.

³⁴ Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, s.80; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s.67; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 260.

³⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:194, (25 Mayıs 1921), s.1; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 260.

³⁶ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 262.

³⁷ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*, s. 393.

³⁸ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu.191, (22 Mayıs 1921), s.1; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 67.

³⁹ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 268.

⁴⁰ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1920), s. 2.

⁴¹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:191, (22 Mayıs 1921), s. 1; *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 188. Mustafa Sagir'in 18 Mayıs 1921 tarihinde yapılan muhakemesinde İngiltere Devleti'nin savaştan önce ve sonra Almanya hakkında çok şey bilmek istediğini,

Nitekim Adnan Bey ve arkadaşlarının şüphelerinde haksız olmadıkları Mustafa Sagir'in gönderdiği bir başka mektubun incelenmesiyle anlaşılır. Mustafa Sagir'in İstanbul'a gönderilmek üzere Adnan Bey'e bıraktığı mektup incelenip, sansür edildiğinde, geriye iki satır yazı kaldığı görülür. Adnan Bey arkadaşlarına: “Anlaşılan bizimle göndermek istediği bu mektuplarla istediği şeyi yazıyor” der ve mektupta gizli yazıların varlığından şüphelendiğini belirtir. Nihayet Kimyager Avni Refik Bekman tarafından yapılan incelemeler sonucunda, amonyak kullanılarak yazılmış kırmızı yazılar ortaya çıkarılır⁴². Buna rağmen Mustafa Sagir, hemen tutuklanmaz ve takip altına tutulmakla yetinilir⁴³. Bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa hakkında yazdığı mektup sonunu getirecektir. Sagir, mektubunda; Mustafa Kemal'in yaşantısı, evinden ne zaman dışarı çıktığı, otomobille nerelere gittiği, otomobilin hızı, otomobiline kimleri aldığı ve arkadaşlarının kimlerden olduğu gibi detaylı bilgiler verir. Bu mektubun deşifre edilmesinden sonra, Mustafa Sagir, Dâhiliye Vekâletine çağırılmış, Adnan Bey'in ve Ankara Polis Müdürü'nün odada hazır bulunduğu bir sırada casusluk suçu ile tevkif edilmiştir⁴⁴. Sagir, - mektubundaki bilgilerden de açıkça anlaşıldığı gibi- uygun bir zamanı kollayarak, bir tetikçi tutarak, Mustafa Kemal Paşa'ya suikastı tertiplemek niyetindedir.

C. YARGILANMASI VE İDAMI

Tutuklandıktan sonra Mustafa Sagir'in ilk sorgusu, Hindistan'ı çok iyi tanıması ve Mustafa Sagir ile ortak dostları olması gibi nedenlerle Dâhiliye Vekili Adnan Bey tarafından yapılmıştır. Mustafa Sagir, sorgusunda hiç bir şey söylememiş, devamlı surette Hint Hilafet Cemiyeti Azasından olduğunu tekrar etmiştir. Ancak Adnan Bey, deşifre edilmiş gizli mürekkepli mektupları kendisine gösterince konuşmaya başlamıştır. Mustafa Sagir, Türkçesinin yetersizliğini ileri sürerek, sorulan sorulara yazılı olarak cevap vermek istediğini belirtmiş ve isteği kabul edilerek yazılı ifadesi alınmıştır⁴⁵. Mustafa Sagir'in bu isteği zaman kazanmak için başvurulmuş bir adım olarak yorumlanmalıdır. Yakalandığı öğrenilince, İngiltere'nin hemen harekete geçip kendisini kurtaracağını düşünmektedir. Ayrıca Türkçe bilmemesi nedeniyle söylediklerinin yanlış anlaşıldığını beyan etmiş, yazılı ifadesinin de Ankara Hükümeti tarafından kendisine dikte ettirildiğini belirtmiştir. İngiliz vatandaşı olduğunu ve İngiliz menfaatleri uğruna Almanya, İsviçre, İran, Irak ve Afganistan'da çalıştığını ancak bu durumun Ankara Hükümeti'ni ilgilendirmediğini ifade eden Sagir⁴⁶, casusluk suçlamasını ısrarla reddetmiştir.

İngiltere'nin, Almanya ile ilgilendiği kadar Türkiye ile ilgilenmediğini ifadelerinde görüyoruz. Bkz. Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 67.

⁴² Enver Behnan Şapolyo, *Millî Mücadelenin İç Âlemi*, s. 30.

⁴³ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:191-192, (22-23 Mayıs 1921), s. 1.

⁴⁴ Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 68.

⁴⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:192, (23 Mayıs 1921), s. 1.

⁴⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:205, (7 Haziran 1921), s. 1.

Kendisinin asıl maksadının Ankara’da bir gazete çıkararak Türkler ile Rusların arasını bozmak olduğunu söylemiştir. Fakat bu sözler, Ankara Hükümeti tarafından dikkate alınmamıştır. Mektuplarındaki Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bilgilerden dolayı Ankara’da, Mustafa Sagir’in bir suikast tertip etmek için Anadolu’ya geldiği kanaati hâkim olmuştur.

Mustafa Sagir, hüccesinde dönemin siyasi gelişmelerini takip edebilmek için gazete okumasına izin verilmesini, böylece kendisinin tutuklanmasından İngiltere’nin haberdar olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Mustafa Sagir, gazetede Londra Konferansı’nın (21 Şubat 1921) başladığını okuduktan sonra, İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında yapılacak bir ateşkesle serbest kalma ihtimalini göz önünde bulundurarak, konuşmasının savaş sonrasında kendisine zarar vereceği düşüncesiyle ifade vermeyi kesmiştir⁴⁷. Fakat Londra Konferansı’ndan bir sonuç çıkmadığı haberini öğrendikten sonra, vereceği ifadenin cezasını hafifleteceği düşüncesiyle tekrar ifade vermeye başlamıştır⁴⁸.

Dâhiliye Vekili Adnan Bey, mahkemeye; Mustafa Sagir’in gizli mürekkeple yazdığı mektupları elde ettiklerini ve kimyevi maddeler kullanarak bazı kelimeleri gün ışığına çıkardıklarını ifade etmiştir. Daha sonra ele geçen ikinci ve üçüncü mektuplarda da aynı yöntem uygulanarak Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının isimlerini okumayı başardıklarını belirterek, Mustafa Kemal’e suikast tertip etmek üzere geldiğinden şüphelenilen Mustafa Sagir’in tevkif edildiğini söylemiştir⁴⁹.

Ankara İstiklâl Mahkemesindeki yargılamada, mahkeme heyeti, Mustafa Sagir’e “Ankara’ya İngilizler adına casusluk yapmaya ve Mustafa Kemal’e suikast düzenlemeye mi geldiniz?” şeklinde yöneltilen soruya; Sagir, mahkemenin suikast olayı üzerinde çok durduğunu buna karşılık ellerinde hiç kanıtlarının olmadığını söylemiştir. Ayrıca kendisine yöneltilen suikast suçlamasının daha önceki ifadelerine dayandırıldığını, eğer böyle ise Türkçesinin iyi olmaması nedeniyle yanlış anlaşıldığını söylemiştir. Bütün Türk milletini yok etmeksizin yalnızca Mustafa Kemal’in öldürülmesiyle Millî Mücadele’nin ortadan kaldırılamayacağını açık olduğunu belirterek yöneltilen suçlamaları reddetmiştir. Savunmasına deliller getirmek amacıyla, bir suikastçı olmadığını, dünyanın en iyi okullarında okuduğunu ve Felsefe Doktoru olduğunu beyan etmiştir⁵⁰. Her fırsatta Türkçesinin iyi olmadığını söyleyip yanlış anlaşıldığını tekrarlamıştır. Mahkeme heyetini etkilemeyi başaramayınca suikast olayını daha önceden duyduğunu söyleyip⁵¹ bu konuyu kapatmak istemiştir.

Sorgulamanın ilerleyen bölümlerinde Mustafa Sagir’den Afganistan’daki görevi ile ilgili bilgi istenmiş fakat Sagir, bu konunun İngiltere’nin devlet sırrı oldu-

⁴⁷ Anadolu’da Yeni Gün, Nu:236, (23 Mayıs 1921), s. 1.

⁴⁸ Hâkimiyeti Milliye, Nu:192, (23 Mayıs 1921), s. 1.

⁴⁹ Hâkimiyeti Milliye, Nu:192, (23 Mayıs 1921), s. 1.

⁵⁰ Anadolu’da Yeni Gün, Nu:242, (30 Mayıs 1921), s. 1.

⁵¹ Hâkimiyeti Milliye, Nu: 205, (7 Haziran 1921), s. 2.

ğunu belirterek⁵², mahkeme heyetinin tüm ısrarlarına rağmen bilgi vermekten kaçınmıştır⁵³. Mustafa Sagir'e, İngiliz düşmanı sıfatıyla gerek İstanbul'da ve gerekse Ankara'da İngiliz aleyhtarı söyleşilere katıldığı, ardından da Türkler ile İngilizler arasında dostluk ilişkileri kurmaya geldiği şeklindeki sözleri hatırlatılarak bu iki durum arasındaki tezatlığa dikkati çekilince, Sagir, böyle bir şey söylemediğini ifade etmiştir⁵⁴.

İstiklâl Mahkemesi Heyeti, Mustafa Sagir'in İsviçre, Almanya, İran, Irak, Mısır, Afganistan ve Türkiye'de casusluk yaptığının anlaşıldığı, dolayısıyla da vatan hainliği suçlaması ile yargılanacağını söylemiştir⁵⁵. Buna karşılık Mustafa Sagir, Türk olmadığını ve bundan dolayı kendisinin Hıyanet-i Vataniye ile suçlanamayacağını ifade ederek⁵⁶, bu konudaki gerçek suçluların Damat Ferit ve yandaşlarının olduğunu belirtmiştir. Hatta İngiltere vatandaşı olarak istediğini yapmakta özgür olduğunu söylemiş, fakat bu şekilde bir yere varamayacağını anlayınca; affedilmesi halinde elindeki bilgileri Ankara Hükümetine verebileceğini söyleyerek, mahkemenin uzamasını sağlamaya çalışmıştır⁵⁷. Üstelik İslâm'ın merhamet dini olduğundan bahisle, affedilmesini talep edip, duygu sömürüsü yapmaya çalışmıştır⁵⁸. Nihayet Mustafa Sagir, İngilizlerden umudunu kesmiş, fakat bilgi vermekten de kaçınmıştır. Ancak Mustafa Sagir, İngiltere'nin Türkiyesiz, Türkiye'nin de İngilteresiz olamayacağını belirterek "*İngiltere, Türkiye ile dost kalmak istiyor*", şeklindeki⁵⁹ sözleriyle kendisinin serbest bırakılmasının, Türk-İngiliz dostluğunun nişanesi olacağını ve iki devlet arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceğini iddia etmiştir.

Mahkemede; İngiliz gizli servis üyesi Albay Nelson'un Ramiz müstear adıyla, Mustafa Sagir'e gizli mürekkeple yazdığı mektuplar okunmuştur. Nelson, mektuplarında; ücretine zam yapıldığını, yazıların okunması için sadece amonyak kullanmasını, kendisinin artık kuryeye para vermemesini, kendilerinden emir gelinceye kadar yerinde kalmasını ve dikkat çekebilecek hareketlerden kaçınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Sagir'den Ankara Hükümeti tarafından Rusya'ya gönderilecek heyet hakkında bilgi toplamasını ve heyetle irtibatlı kişilerle ilgili ayrıntılı bilgiler göndermesini talep etmiştir⁶⁰. İngiltere, Kurtuluş Savaşı'nda Ankara Hükümeti'nin lojistik destek alacağı tek devletin Rusya olduğunu bildiği için, bu iki yeni hükümetin işbirliğinden haberdar olup, ona göre dış politikasını şekillendirmek istemektedir. Zira Bolşevikler ile Türkler arasında yapılacak bir anlaş-

⁵² *Anadolu'da Yeni Gün*, Nu:248, (6 Haziran 1921), s. 1.

⁵³ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1921), s. 1.

⁵⁴ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 205, (7 Haziran 1921), s. 2; *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 191, (22 Mayıs 1921), s. 1. Dahiliye Vekili Adnan Bey, Mustafa Sagir'in Kastamonu ve İnebolu'da yaptığı konuşmalarda İngilizlerden bahsetmediğini, İslâm'ın düşmanı olarak Rusları hedef gösterdiğini söylemiştir.

⁵⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu:205, (7 Haziran 1921), s. 2.

⁵⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 189, (19 Mayıs 1921), s. 2.

⁵⁷ *Anadolu'da Yeni Gün*, Nu:250, (8 Haziran 1921), s. 1.

⁵⁸ *Anadolu'da Yeni Gün*, Nu:249, (7 Haziran 1921), s. 1.

⁵⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 206, (8 Haziran 1921), s. 1.

⁶⁰ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 195, (26 Mayıs 1921), s. 2.

ma, İngiltere'nin Anadolu toprakları üzerindeki emellerinden uzaklaşmak zorunda kalması anlamına gelecektir. Bu nedenle, İngiltere'nin amacı; taraflar arasındaki ilişkileri bozmak için Hint Hilafet Cemiyetini kullanarak Bolşeviklerle bir görüşme ayarlamayı amaçlayarak, Rusların Türklerle yapacağı görüşmelerden haberdar olmak, mümkünse bunu Hindistan aracılığıyla engellemektir⁶¹.

Mahkeme Heyeti, Mustafa Sagir'e; Ramiz adlı kişinin kimliğini sormuş, bu kişinin İstanbul'da ki İngiltere Gizli Servis üyesi Albay Nelson⁶², olduğu cevabını almıştır. Nelson, Mustafa Sagir'in İstanbul'daki temsilcisi olarak, Ankara-İstanbul-İsviçre-Hindistan arasındaki bağlantıyı sağlamlaştırmakla görevlendirilmiştir.

Mahkeme Heyeti, Nelson ile Ferit Cavit Bey arasında bir ilişki olup olmadığını Mustafa Sagir'e sorduğunda, kendisinin yazdığı mektupları Ferit Cavit Bey'in Hint Hilafet Cemiyeti yerine İstanbul'daki İngiliz Gizli Servis üyesi Nelson'a ulaştırılan kurye olduğu cevabını almıştır⁶³. Ayrıca Ferit Cavit'in, dikkat çekmemek için bazı önemsiz mektupları Hindistan'a gönderdiğini de belirtmiştir⁶⁴.

Mustafa Sagir'in, İstanbul'daki işlerini yürüten ve mektuplarının Albay Nelson'a ulaşmasını sağlayan iki yardımcısı olup⁶⁵, bunlardan biri Ferit Cavit⁶⁶ diğeri ise İzzet Osman⁶⁷ Bey'dir. Her iki yardımcı da Ankara Hükümeti'nin bir operasyonu ile Ankara'ya getirilmiş, casusluk suçlamasıyla tutuklanmış, ifadeleri alındıktan⁶⁸ sonra da Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilerek yargılama süreci başlamıştır⁶⁹.

İstiklâl Mahkemesi Heyeti, sorgulama sırasında Türk-Hint Muhâdenet Cemiyetinin İngiltere yanlısı olup olmadığını Sagir'e sorduğunda, cemiyetin İngiltere yanlısı olmadığı cevabı alınmasına rağmen, cemiyetin kuruluş fikrinin Albay Nelson'dan çıktığını bilmektedir⁷⁰. Mustafa Sagir, İstanbul'a geldikten sonra etrafına toplanan insanların İslam âlemi için bir cemiyet kurma fikirlerini kendisine bildirdiklerini, hatta bu cemiyetin fikir babasının Ali Rıza Bey olduğunu da belirtmiştir. Merkezi İstanbul olan Türk- Hint Muhâdenet Cemiyeti kurulup, reis ve azalar seçildikten sonra bir nizamnamenin gerekliliği düşünülmüş, üyeler ertesi gün matbu bir nizamnamenin hazır olduğunu gördüklerinde bu durumdan şüphelenmişlerdir. Fakat Reise 100 Lira, azalara da 40 Lira maaş bağlandığını öğrendiklerinde şüphelerinden sıyrılmışlardır. Sagir cemiyet çatısı altında, Hindistan'da toplanan 10 Milyon Lira ve Roma'da bulunan 1,5 Milyon Liranın Kurtuluş Sava-

⁶¹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 194, (25 Mayıs 1921), s. 1.

⁶² *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1921), s.2. Mustafa Sagir, Albay Nelson'un Fransız isminin İstav Brondi, Müslüman isminin de Ali olduğunu söylemiştir. Bkz. Ergun Hiçyılmaz, *Casusluk Örgütleri*, s.161.

⁶³ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 273.

⁶⁴ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 195, (26 Mayıs 1921), s. 1.

⁶⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 184, (13 Mayıs 1921), s. 1.

⁶⁶ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1920), s. 2.

⁶⁷ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 207, (12 Haziran 1921), s. 1.

⁶⁸ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 182, (11 Mayıs 1920), s. 1; *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 185, (15 Mayıs 1920), s. 1; *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 189, (19 Mayıs 1920), s. 1.

⁶⁹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 183, (12 Mayıs 1920), s. 1; *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 189, (19 Mayıs 1921), s. 1.

⁷⁰ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 195, (26 Mayıs 1921), s. 2.

ş'ında kullanılmak üzere Ankara Hükümetine vermek istediğini de ilk defa dile getirmiştir⁷¹.

Mahkeme Heyeti, Mustafa Sagir'in üzerinde bulunan yarım milyon Liranın ne gibi bir hizmete karşılık verildiğini sormuş; Sagir, bu soruya önce cevap vermek istememiştir. Fakat daha sonra Ankara'da iki komutan arasında ihtilaf çıkarması için İngilizler tarafından bu paranın verildiğini söylemiştir⁷². Aslında Sagir'in üzerinden çıkan para İngilizler tarafından suikast tertipleme için verilen paradır. Suikastı yapacak kişiye verilecek para yarım milyon liradır. Afgan Emir'ini öldüren kişiye verilen paranın 50 bin lira olduğunu düşünülürse, İngiltere'nin Mustafa Kemal suikastına ne kadar önem verdiği daha iyi anlaşılacaktır.

Soruşturmanın ilerleyen safhalarında Mustafa Sagir, mahkeme heyetine İngiliz Muhipleri Cemiyeti hakkında da bilgiler vermiştir. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de Türkiye'de var olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu cemiyetin, İngilizler ve Türkler arasında bir ittifak sağlamaya çalıştığını, fakat savaştan sonra bu cemiyet içerisinde fena adamların olduğunu, buna rağmen İngilizlerin bu cemiyetten üç fayda beklediklerini ifade etmiştir. Bu faydalar şunlardır:

- 1-İngiliz- Türk birliği sağlamak.
- 2-İslâm âleminde İngilizler adına olumlu bir hava yaratmak.
- 3-İngilizlere, Anadolu içlerinde Türklerin müdahalesini önlemek⁷³.

Mustafa Sagir, ayrıca İngilizlerin Osmanlı Hükümetini satın aldıklarını, Erkânı Harbiye'ye çok büyük yekûn tutan paralar verildiğini, padişahın; Anadolu Hareketinin ortadan kaldırılması için meydana getirdiği Hilafet Ordusunun da İngiliz altınlarıyla oluşturulduğunu da ifade etmiştir. Hatta Sagir, bu ordu için 2 Milyon Altın istendiğini, bu paranın çok büyük bir para olmadığını, İngiltere'nin, Anadolu harekâtının başarılı olmasını istemediği için bunun büyük bir kısmının verildiğini de söylemiştir⁷⁴. Bütün bunlara ilave olarak Mustafa Sagir, İstanbul'daki casusluk teşkilatının çok iyi çalıştığını, aynı zamanda konsolosluk görevinde bulunan her kişinin İngiliz menfaatleri için her şeyi yapan casuslar olduğunu da belirtmiştir⁷⁵. Özellikle bu ifadeler İngiltere'nin Anadolu'ya bakış açısını ortaya koymasından oldukça önemlidir.

Mustafa Sagir'in yargılanması 23 Mayıs 1921 tarihinde Ankara İstiklâl Mahkemesi Heyeti'nin oy çokluğu ile verdiği kararla sona ermiştir. Mahkeme Heyeti: Kütahya Milletvekili Cevdet İzrap, Elazığ Milletvekili Hüseyin Bey, Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey ve Ayıntab Milletvekili Kılıç Ali Beylerden müteşekkildi⁷⁶. Yapılan sorgulamalar neticesinde mahkemenin kararı şu şekilde gerçekleşmiştir:

⁷¹ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 181, (10 Mayıs 1921), s. 1.

⁷² *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 210, (15 Haziran 1921), s. 2.

⁷³ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 190, (20 Mayıs 1920), s. 1.

⁷⁴ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 190, (20 Mayıs 1920), s. 2.

⁷⁵ *Hâkimiyeti Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1921), s. 1.

⁷⁶ A. Turan Alkan, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 17.

“İngilizlerden aldığı talimat üzerine kendisine Hint Hilafet komitesinin murahhas süsünü vererek casusluk yapmak üzere Ankara’ya geldiği ve Ankara’da, İstanbul’da ‘Ferit Cavit’ adresine kimyevi bir terkip ile gizli olarak yazmış olduğu mektuplarla Anadolu Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa hakkında mütemadiyen malumat gönderdiği iddiasıyla mahkememize tevdi edilen İngiliz tebaasından Hindistan’ın Peşaver Şehrinde mütevellit 34 yaşlarında Mustafa Sagir Bin Zekâriya’nın icra kılınan mahkeme-i aleniyelerinde Hintli Mustafa Sagir’in filhakiken 10 yaşından beri mahza İngilizler hesabına casusluk yapmak üzere suret-i mahsus da yetiştirildiği ve birçok yerlerde İngilizlerin nam ve menfaatine casusluk yaptığı ve ahiren İngiliz Hariciye Nezareti’nin muvafakati ve İngilizlerin İstanbul’da casusluk yapmaya memur ettikleri Miralay Nelson’un emri ile İstanbul’a gelip Anadolu’nun itimadını kazanmış bazı kimselerle müştereken ‘Türk- Hint Muhadenet Cemiyeti’ namı ile bir cemiyet kurduğu ve daha sonra Karakol Heyeti Merkeziyesinden aldığı itimatname ve vesikayı hamilen kendisine Hint Hilafet Cemiyeti fevkalade Murahhası süsü vererek Ankara’ya geldiğini ve Ankara’da kimyevi bir terkip ve eczalı mürekkeple yazılmış mektuplarla İngilizlere mahrem hususları bildirdiği ve bu surette casusluk yaptığı ve gerek ele geçen delillerle ve gerek kendi itirafları ve yapılan muhakeme esnasında şahitlerin beyanı ile mertebesübüta vasıl olan Hintli casus Mustafa Sagir’in saibeni idamına karar verildi”⁷⁷.

Mahkeme kararının ardından 24 Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Sagir, Karaoğlan Çarşısı Meydanına getirilmiş ve büyük bir kalabalık önünde mahkeme kâtibi Rıza Bey tarafından mahkemenin kararı okunduktan sonra asılarak idam edilmiştir⁷⁸. Aşağıda Sagir’in idamı karşısında ortaya çıkan tepkilere yer verilecektir.

D. İDAMINA TEPKİLER

Mahkemeyi başından sonuna kadar takip eden ve mahkeme tutanaklarını yayınlayan **Hâkimiyet-i Millîye** gazetesi, idam kararını; “Bu İngiliz yetiştirmesi de tabi her casusa mukadder olan akibete uğrayacaktı. İslâm âleminde casusluk yapmak ve vatana sui kasıtlar yapmak üzere sureti hususa da ve İngilizler tarafından yetiştirilen ve İngilizlere karşı mücadelede bulunan Afgan Emiri Habib El Han’ı şehit ettirdikten sonra cinayetlerine devam ümidiyle içimize kadar sokulan Mustafa Sagir, İstiklâl Mahkemesinin dünkü kararıyla her casus için mukadder olan akibete uğradı. İdamına hükmedildiği tebliğ olundu”⁷⁹ şeklinde ifadelerle satırlarına taşımıştır.

Mustafa Sagir’in beyaz gömleli göğsüne takılan yaftada “Mustafa Sagir’in bir İngiliz casusu olduğu, Ankara’ya Mustafa Kemal Paşaya karşı bir suikast tertip etmek ve Millî Türk Hükümetinin esrarını öğrenerek, bunları düşman devletlere bildirmek kararıyla geldiği, bu kasıt ve niyetlerinin bizzat kendi el yazısı ve eczalı mürekkeple yazdığı mektup-

⁷⁷ Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 68-69.

⁷⁸ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.274-275; Esat Arslan, “Mustafa Sagir Olayı”, s.195; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s.70.

⁷⁹ *Hâkimiyet-i Millîye*, Nu: 193, (24 Mayıs 1921), s. 2.

larla anlaşıldığı, esasen kendisinin de her şeyi itiraf ettiği için İstiklâl Mahkemesi kararıyla idama mahkûm edilerek asıldığı” yazılmıştır⁸⁰.

Mustafa Sagir, idam edilmezden yarım saat önce yazdığı mektupta, İngiltere Hükümeti’ne seslenerek, görevini layıkıyla yaptığını⁸¹ ve İngiliz menfaatleri aleyhine düşmana hiçbir bilgi vermediğini söyleyerek, geride kalan ailesine İngiltere’nin sahip çıkmasını istemiştir Diğer taraftan İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Mustafa Sagir’in serbest bırakılması için uğraşmışsa da bir netice elde edememiştir. İngiliz **Morning Post** gazetesi, Mustafa Sagir’in casusluk suçundan yakalanıp mahkûm olduğuna yer vermeksizin, olayı İngiliz uyruklu bir Hintli Müslüman’ın katledildiği şeklinde okuyucularına duyurmuştur⁸². Benzer şekilde Amerika’da çıkan **Times** gazetesi de Müslüman bir İngiliz vatandaşının haksız yere Ankara Hükümeti tarafından idam edildiği şeklinde olayı sütunlarına taşıyarak, dünya kamuoyu nezdinde Ankara Hükümeti’ni suçlu göstermek istemiştir⁸³. Ancak İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği’nden Mr. Rattigan imzasıyla 29 Mayıs 1921’de İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen şifreli telgrafta; “*Mustafa Sagir gerçekten casustur. Ve öyle anlaşılıyor ki, henüz daha İstanbul’dan ayrılmadan açığa çıkmış, (casus olduğu anlaşılmış) bu yüzden de idamı öyle görüldüğü kadar feci bir olay değildir*” şeklinde bir değerlendirmede bulunulmuştur⁸⁴. Görüldüğü gibi İngiltere Mustafa Sagir’in öldürülmesine kayıtsız kalmıştır. Sonraki gelişmelerden İngiltere’nin Mustafa Sagir’in öldürülmesine, bu hadise üzerinden dünya nezdinde propaganda yapmak amacıyla göz yumduğu anlaşılmıştır.

İngiliz Savaş Bakanlığına bağlı Askeri İstihbarat Dairesi Başkanlığı, 28 Temmuz 1921 tarihinde bu konuda hazırlanan gizli rapora ek olarak, olayla ilgili Mustafa Kemal imzalı ve 7 Nisan 1921 tarihli resmi açıklamanın İngilizce özetini yayınlamıştır. Mustafa Kemal açıklamasında, Mustafa Sagir’in casusluk yapmasından dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesi’nce suçlu bulunup, Ankara’nın Karaoğlan Çarşısı Meydanında idam edildiğini beyan etmiştir. Ayrıca, olayın İngiliz Hükümeti tarafından “*Ankara Hükümeti Müslüman bir Hintliyi öldürdü*” şeklinde propaganda aracı olarak kullanıldığından bahisle, Hintli Müslüman nüfus arasında Ankara’ya karşı bir tepki oluşturulmaya çalışıldığını ifade ettikten sonra bütün Müslümanları bu tür oyunlara karşı temkinli ve soğukkanlı olmaya davet etmiştir⁸⁵.

Şurası kesindir ki, İngiliz Hükümeti “*Böl-Yönet*” siyasetini uygulamak, Millî Mücadele’nin Güney Asya Müslümanları ile olan bağlarını zayıflatmak, hatta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının “*Hilafete*” karşı oldukları imajını yaratarak, Anadolu Hareketini parçalamaya yönelik planlarını başarı ile oynamışlardır. Fakat

⁸⁰ Feridun Kandemir, *Bozguncular ve Casuslar*, s. 149.

⁸¹ *Anadolu’da Yeni Gün*, Nu:238, (25 Mayıs 1921), s. 1.

⁸² Osman Özsoy, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, s. 401.

⁸³ *Anadolu’da Yeni Gün*, Nu:271, (9 Temmuz 1921), s. 1.

⁸⁴ Bülent Gökay, “Ankara’da Bir İngiliz Casusu”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XVII/98, (Şubat 1992), İstanbul 1992, s. 23.

⁸⁵ Bülent Gökay, “İngiliz Casusu”, s. 23; Salâhi Soneyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’de ki Eylemleri*, TTK Yayınları, s. 183.

bu senaryo, Millî Mücadele'nin her devresini büyük bir başarı ile yöneten önder kadro tarafından ortaya çıkarılarak etkisiz hale getirilmiştir⁸⁶.

SONUÇ

İngiltere, I. Dünya Savaşı sonunda siyasî, askerî ve ekonomik alanlarda dünyadaki egemenliğini devam ettirebilmek için bütün kurumlarını kullanmaktan geri durmamıştır. Bu kurumlardan biri olan İstihbarat teşkilatı, İngiltere'nin menfaatinin söz konusu olduğu her coğrafyada görev alarak, verilen emirleri casusları vasıtasıyla yerine getirmiştir.

Anadolu'da, Millî Mücadele hareketi karşısında İngilizler; devlet çıkarlarının gereğini yapmak için casusluk faaliyetlerine büyük emek ve zaman harcamışlardır. İngiltere'nin niyeti; Ankara'da, sömürü düzenine karşı çıkan ve bağımsızlık için mücadele veren millî hareketi atıl bırakarak, hareketin lider kadrosunu ortadan kaldırmaktır. Fakat yapılan plan ve programlar Ankara Hükümeti'nin aldığı tedbirlerle daha uygulama aşamasında iflas ederek casuslar ve casusluk faaliyetleri deşifre olmuştur. Böylece İngiltere İstihbarat teşkilatı, Millî Mücadele hareketi karşısında hezimete uğramış ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Neticede Ankara Hükümeti, İngiltere'nin büyük emeklerle yürüttüğü mücadelesine darbe vurarak, bu konuda da büyük bir başarı kazanmıştır.

KAYNAKÇA

A. Gazeteler

Hâkimiyet-i Millîye
Anadolu'da Yeni Gün

B. Kitaplar

- Alkan A. Turan, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Aybars Ergun, *İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, (1920-1927)*, İleri Kitabevi, İzmir 1995.
- Aydın Mesut, *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- Bayar Celal, *Bende Yazdım Millî Mücadeleye Giriş, C.7*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Dönmez Cengiz, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- Ertürk Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, Hatıraları Kaleme Alan Samih Nafiz Tansu, Sebül Yayınevi, İstanbul 1996.
- Hiçyılmaz Ergun, *Bozkurt Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri*, Kamer Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- Jaeschke Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1991.
- Kandemir Feridun, *İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Ercan Matbaası, İstanbul 1964.
- Kılıç ALİ, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

⁸⁶ Niyazi Karaca, "Millî Mücadeleyi Parçalamaya Yönelik Casusluk Olayı ve Mustafa Sagir", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, IV/43, İstanbul 1990, s. 36.

_____, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Der. Hulûsi Turgut), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

- Özsoy Osman, *Kurtuluş Savaşının Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Pakalın Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, MEB. Basımevi, İstanbul 1983,
- Pehlivanlı Hamit, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- Sonyel R. Salâhi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Âlemi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967.
- Tevetoğlu Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1991.

C. Makaleler

- Arslan Esat, "1921 Yılı İlk Yarısında Türk, Fransız-İtalyan Yakınlaşması Karşısında İngiliz Politikası ve Mustafa Sagir Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/31, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.187-222.
- Avşar Servet, "Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesindeki Aşiretler ve Casusluk Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni*, XXVII/52, Ankara 2002, s.129-144.
- Gökay Bülent, "Ankara'da Bir İngiliz Casusu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XVII/98, (Şubat 1992), İstanbul 1992, s.22-23.
- Karaca Niyazi, "Millî Mücadeleyi Parçalamaya Yönelik Casusluk Olayı ve Mustafa Sagir", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 4/43, İstanbul 1990, s.31-36.
- Oral Mustafa, "Veliht Abdülmecit'in Ankara'ya Davet Edilmesi Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/61, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.281-303.
- Taşkın Rifat, "Sulh ve Harp Zamanlarında Casusluk ve Hıyanet Fiilleri", *Adliye Ceridesi*, XXXI/9, Ankara 1940, s.856-872.
- Tüfekçi Mehmet, "Türk Tarihinde Casuslar, Hafiyeler, Journalciler", *Atatürk Türkiye Dergisi*, S:52, İstanbul 1978, s.355-359.

D. Elektronik Ortam

<http://www.mit.gov.tr/tarihce/ekler/ek-nu14.html>, 23.01.2009.

<http://www.mit.gov.tr/tarihce/ekler/ek-nu15.html>, 23.01.2009.